

Bánffy Eszter

Emberkezes edény a vonaldíszes kultúra kialakulásának idejéből

A lelet, amelyet itt bemutatok, a nyugat-magyarországi Zala megye szlovén határmenti részén, Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb lelőhelyen került elő 1996-ban. Ezen a helyen a közép-európai vonaldíszes kultúra legidősebb fázisának települését tárjuk fel, amely joggal keltezhető a kultúra kialakulása körüli időszakba.¹ A Pityerdombon valószínűleg két ház állt a hozzá tartozó objektumokkal. Jellemzőnek tekinthető a kultúra éppen csak kialakuló fázisára, hogy míg a házak hosszú fala mentén ázott árokyszerű agyagnyerő gödrök („Langgruben”) már az idősebb vonaldíszes kultúra építési szokásainak megjelenésére utal, addig a két ház méretei közel sem érik el a vonaldíszes „hosszúházak” nagyságát, inkább a balkáni kora neolithikus kultúrák hagyományait tükrözik. A feltárt mintegy kilencszáz m² alapján úgy tűnik, két telepma-got különböztethetünk meg. Mindkettőben minden objektum pontosan észak felé nézett, a házon kívüli árokrendszert is beleértve. A metszetek egységesen egyrétegű megtelepülést mutatnak, a járószinten fekvő leletekkel teli réteget vastag égett patics borítja, a ház(ak) leégése után pedig lakói elhagyták a telepet.

A 11. objektum, amelyből az anthropomorf töredékek is származnak, az egyik leggazdagabb gödör. A hosszúházat kívülről kísérő észak-déli tájolású árokrendszerhez illeszkedik, eredetileg agyagnyerés céljából áshatták, de a járószint alatti mintegy harminc centiméteres rétegben és a járószinten igen sok lelet fektet. Ezeknek egy része nem tekinthető hulladéknak, mivel gondosan északnak tájolva egymás mellé fektették egykori használóik. Így pl. egy negyven cm hosszú fenékö egy nagyméretű, átégett agyag platni szomszédságából származik, és e leletek közelében állt fejjel északnak egy ép állatszobrocska is. Az anthropomorf edény töredékei a fenti tárgyaktól nem messze, elszórva fektetve a járószinten.

Meg kell még jegyezni, hogy a fenti, négy darabból összeillesztett edényprofilhoz nem illeszkedően egy nagyon hasonló bikónikus, volutás spirálmeander díszű

edény hasi része került elő a közvetlen közelből. Ez a töredék talán nem tekinthető az anthropomorf edény részének, különleges rendeltetését azonban a belsejében vastagon lerakódott és még a külsejére is rámozgató fekete festék adja. A vonaldíszes kultúra kialakulásának idejéből származó fagyanta alapanyagú fekete festék jelentősége olyan talajban, amely nem őrzi meg az edényfestést, igen nagy, hiszen arra utalhat, hogy még használták a Starčevo-kultúra fekete spirálfestésű motívumait. Itt azonban csak azért érdemel említést, hogy a tárgyalt anthropomorf töredék különleges rendeltetését régészeti kontextusában is hangsúlyozza.

A Pityerdombon eddig előkerült leletek ugyanis nemcsak zárt leletegyüttesekben tartalmazták a Starčevo- és a korai dunántúli vonaldíszes kultúrára utaló jegyeket, hanem ezek a tipológiai jellegzetességek gyakran egy-egy edényen belül is láthatók. A település életének ideje a Starčevo-kultúra (valószínűleg) késői, Spiraloïd B fázisa, és egyidejűleg a legidősebb közép-európai vonaldíszes kultúra kezdeti fázisa.² Ennek megfelelően a pityerdombi leletek lehetséges előképeit és párhuzamait egyrészt a Starčevo-kultúrán keresztül a balkáni, délkelet-európai kora neolithikum, a Karanovo I.-II., Pernik, Gálábnik és a Körös-Criş kulturális egységen belül, másrészt pedig az észak-dunántúli, kelet-magyarországi, szlovákiai, ausztriai, morvaországi és németországi legidősebb és későbbi vonaldíszes telepek leletei között kereshetjük.

Mindezt azért ismertettem, mert így a lelőhely, az objektum és az azon belül elhelyezkedő tárgyak kontextusa világosan kijelöli a lelet korát, környezetét, és a lehetséges párhuzamok körét is meghatározza.

A szóban forgó töredék négy darabban került elő, együttesen az edény egyik oldalának nagyobb részét adják az összeragasztott részek. Jelenlegi nagysága 17,4 x 12,6 cm, a falvastagság a peremhez közel 0,7, a törés alatti részen 1,4 cm, az emberkezes fogantyú alatt

pedig még ennél is 3 mm-rel vastagabb. Noha a perem hiányzik, az edény kikövetkeztetett szájátmérője 24-26 cm lehet.

Anyagát pelyvával és homokkal soványították, a töréselfület "szendvics"-formájú: kívül-belül vörös, közepén fekete. A meglehetősen rosszul iszapolt agyagot magas hőfokon égették, az oxidációs égés következménye a lilásvörös, kissé porózus edényfelület.

A bikónikus edények között nagyméretűnek számító darabot anyaga, égetése és falvastagsága alapján a házikerámia kategóriájába sorolhatnánk, különösen a Pityerdombon egyébként nem ritka, jól iszapolt, jól égetett, homokos soványítású, kívül-belül polírozott vékonyfalú kerámiához viszonyítva. A lelet díszítése azonban nem erre vall, és ez egyben figyelmeztető jel számunkra, hogy a házikerámia és a "fine ware" között nem mindig lehet automatikusan, csupán az edény anyaga és a falvastagság alapján különbséget tenni. Az edény behúzott felső oldalán mélyen vésett, 5,7 x 7,8 cm nagyságú spirális meander dísz látható, amely a minta felső részén továbbfut, hogy, mint az az enyhén kör alakú törésvonalból kikövetkeztethető, újabb spirálmeander alakban folytatódjék. Az edény hasán, a törésvonalon végig kb. 1 cm szélességű ujjbenyomások bordadísz fut végig. Az ebből mintegy másfél cm-nyire kiemelkedő fogantyú lapos, 3 x 4,3 cm-es ovális alakban végződik, amelynek felső részén négy mélyen vésett rovátkát lehet megfigyelni. Ezek a peremet öt részre osztják, amely minden valószínűség szerint a kéz öt ujjának felelnek meg.

A pityerdombi emberkezes edény nem áll példa nélkül a vele egykorú legidősebb vonaldíszes, sem az előzménynek számító délkelet-európai kora neolitikus leletgyűjtésekben, azonban igen ritkán fordul elő.

A legközvetlenebb kapcsolatot két dunavidéki lelet jelentheti, amelyek szintén a Közép-európai vonaldíszes kultúra legidősebb fázisába keltezhetők. Mind a Fajsztársaságból, mind a Buda északi részén elhelyezkedő Aranyhegyi út (Mocsáros) elnevezésű lelőhelyről származó edényekre emberkéz alakú fogantyút applikáltak: a fajszi edénytöredék három ujjú, a budapest-aranyhegyi úti pedig több apró rovátkával osztott, több ujjú emberkezes formáz.³ A kései Körös-kultúra Erdélyhez kapcsolódó ágához, körülbelül a Pityerdomb lelőhely korával egy időbe tehető a Méhtelek-nádasdi leletek, amelyek közül egy edény oldaltöredékén emberkéz alakú relief látható.⁴

A középső neolitikum idősebb szakaszában nemcsak Magyarország területén, hanem attól délkeletre is több helyütt felbukkan ez a tradíció. A romániai Suceveniből két ilyen edényt közöl A. Nițu, az egyiken

bekarcolva, a másikon pedig relief formában látható az emberkéz.⁵ Dodești-ből, az erdélyi Tordosról és talán a paráci (parțai) lelőhelyről sorolható még ide egy-egy edény, ill. azok töredékei.⁶

Közép-Európában sem teljesen ismeretlen az edény oldalán ábrázolt emberkéz, de csupán elszórta fordul elő. A magyarországi későbbi vonaldíszes időszakból, a kottafejes és a zselizi fázisokból említ példákat Kalicz N.,⁷ egy-egy hasonló lelet pedig terepbejárásból származik Tésa és Nógrádverőce térségéből.⁸ A vonaldíszes kultúra kései szakaszában a morvaországi Mohelnicéről ismeretes egy ilyen edény.⁹ Ide tartozik még egy, a németországi Nobitzban előkerült edénytöredék is.¹⁰ A kései vonaldíszes emberalakú edények számbavételekor meg kell jegyezni, hogy a békásmegegyeri jól ismert anthropomorf edények közül az egyiknek, éppen a Janus-arcú darabnak az oldalára hasonló feltartott kezeket illesztettek, mint amilyen a korai vonaldíszes fázisban fordul elő.¹¹

Mind az alföldi, mind a közép-európai (dunántúli) vonaldíszes kerámia körében honos volt az alakos fogantyú illesztése az edényhez. Ez legtöbbször állat alakú volt, de pl. a Tolcsva-Olaszliszka lelőhelyről származó fogantyú méretében, alakjában és peremén a rovátkákkal szinte teljesen megegyezik a kéz alakú fogantyúkkal, azonban mégis emberfejet formáz.¹²

Igen hasonló, emberfejes fogantyúk kerültek elő Alsó-Ausztria fiatalabb vonaldíszes lelőhelyeiről. Itt az emberarc fölött ugyanazt a rovátkolást, amely a kéz esetében az ujjak jelzésére szolgált, inkább a haj ábrázolásának tarthatjuk.¹³

A középső neolitikumban szórványosan előbukkanó hagyomány nemcsak elevenen él a Szakálhádi és korai Tiszai kultúrkörben, hanem sokkal gyakoribbak és kifejezőbbek az ide tartozó ember alakú edények, oldalukhoz szorított felsőkarral, amelyen gyakorta spondylus karperec látható, vagy pedig alsókarjukat és kezüket felfelé tartják, hasonlóan a legidősebb vonaldíszes ábrázolásokhoz.¹⁴ Ugyanitt, Battonya-Gödrösök lelőhelyen előfordul a kora neolitikumból ismert reliefszerűen ábrázolt emberkéz is.¹⁵

Közvetlenül minden valószínűség szerint ide sorolható még a korai Tiszai-kultúrával egyidős, és a Közép-európai vonaldíszes hagyományokból fejlődött korai Lengyeli-morva festett kerámiás kultúrkör feltartott kezű anthropomorf edénytípusa is. Csupán két példa: A korai Lengyeli-kultúra Szőgyén-Svodini telepéről sírmellékletként szolgáltak ilyen edények.¹⁶ A Svodinnal egyidős magyarországi Aszód település és temető pedig egy olyan emberkezes edénnyel gazdagí-

totta e leletek sorát, amelyen az ovális kéz felső peremének rovátkolása is emlékeztet az itt tárgyalt pityerdombi korai vonaldíszes edény hasonló ábrázolására. Megjegyzendő, hogy ezek a lengyeli edények az emberi test további részeit nem vagy csak alig jelzik: itt az anthropomorf jelleg döntően a kétoldalra applikált kéz-ábrázolásoknak köszönhető.¹⁷

Mind a Szakálháti-kultúra, mind a korai vonaldíszesek és azok közvetítésével a Lengyeli-kultúra is köztudomásúan igen sok szállal kötődött a Balkán és Délkelet-Európa felől érkező első neolithikus hullám, a kora újkőkor kultúráihoz: Kelet-Magyarországon a Körös, a Dunántúlon pedig a Starčevo-kultúra örökségéhez. E szálak nem ritkán a kultúrák életének egyik leginkább konzervatív részében, a kultikus élet hagyományaiban, és ezek régészeti hagyatékában nyilvánulnak meg. Ezért nem meglepő, ha az anthropomorf edények, és ezen belül az edény oldalára illesztett emberkezes ábrázolások gyakoribbak az elsődleges, kora neolithikus kultúrkörben.

Makkay János a kora neolithikus anthropomorf edények szinte (akkor) naprakész felsorolását adja egy görögországi kultikus ábrázolásokat elemző publikációhoz írott vitairat néhány lábjegyzetében.¹⁸ Eszerint egy-egy ilyen lelet származik, Lepenski Vir IIIa, Azmaška Mogila, Anzabegovo I., Velika Cesma Vrtiste, Cavdar, Gladnice, Akhilleion, Sesklo és Nessonnis lelőhelyekről.¹⁹ Ezt a felsorolást egészíthetjük ki a Pernik, Lenin negyedből előkerült Karanovo I.-korú emberkezes edénylelettel,²⁰ továbbá a Banjata (Kapitan Dimitrijevo), az Anza II, Zelenikovo és Donja Branjevina lelőhelyeken előkerült emberkezes edényekkel.²¹

Természetesen az emberkezes edényábrázolások száma nagyságrendekkel nőne, ha ide sorolnánk azokat is, ahol az arc, az emberi test más részletei a (legtöbbször gynaikomorf) proporciók mellett a kezet is megjelenítik az edényen. Töredékes darabok esetében ez sokszor nem eldönthető vagy csupán analógiák alapján valószínűsíthető. Azonban ismeretesek olyan ép edényleletek is, amelyek esetében bizonyos, hogy az anthropomorf jelleget csakis az edény oldalára illesztett reliefszerű, vagy fogantyú alakjában ábrázolt kéz adja (ilyen pl. a már említett mohelnicei, dodești lelet és a suceveni két edény, valamint a Lengyeli-kultúra fentebb idézett hasonló leletei). A pityerdombi bikónikus, volutás edényről a meglévő, peremhez közeli rész alapján és a párhuzamok alapján is szinte teljes bizonyossággal állítható, hogy nem végződik emberfejben, sőt, valószínűleg bekarcolt arcábrázolás sincs rajta. Az anthropomorf jellegét kizárólag a kéz alakú fogantyú(-pár) adja.

Nem lehet magyarázat nélkül hagyni, miért tekinthetők anthropomorf ábrázolásnak az emberkezes edények. Makkay János a már említett könyvismertetésből kinőtt vitairatában²² megkülönbözteti a valódi gynaikomorf edényeket: ilyen példákat említ a Körös-Starčevo kultúrából, vagy pl. öt töredéket Nea Nikomedeiáról a 131-134. lábjegyzetben. A másik típus Makkay szerint az arcos edény, ahol a proporciók nem felelnek meg az emberi - női - testnek. Ebbe a csoportba sorolja azt is, ahol az edény oldalán két emberkéz látható. Ezt Makkay leegyszerűsített anthropomorf ábrázolásnak tartja. Úgy gondolom azonban, hogy ahol az emberi test arányait nem egyértelműen követi az edény alakja, ott meg kell indokolni, ha anthropomorf edényként értelmezzük. Mint például a pityerdombi lelet esetében.

A figurális edényfogantyúk két fajtáját kell megkülönböztetnünk. Az egyik a már középső neolithikumban is előforduló, de később, a Lengyeli-kultúrában gyakorivá váló ún. protoméval ellátott edények köre, itt legtöbbször állatfejes protoméval találkozunk.²³ Ez utóbbiak bizonyosan nem zoomorf edények, csupán valamilyen különleges funkciót viselő, egyedi díszítésű darabok. Ugyanígy az emberfejet ábrázoló fogantyúk, protomé esetében sem javasolnám, hogy anthropomorf edényről beszéljünk. Az ilyen edényeken ugyanis csupán figurális applikáció van, maga az edény nem felel meg az emberi testnek.

Más a helyzet azonban, ha az edény hasára két oldalt ábrázolt domborműves emberkar, ill. -kéz, vagy ugyanott két emberkéz alakú applikált fogantyú található. Az emberi kart itt ugyanis anatómiai helyén ábrázolják, és e gondolatból már következik, hogy az edény többi része is anatómiailag egy-egy emberi testrésznek felel meg. Így tehát az edény *nyaka, válla, hasa, fenéke* és *füle* már elnevezésénél fogva is azonosítható az ember hasonló testrészével. Az anthropomorf edény és az ember közötti megfeleltetést régészeti és néprajzi példák tömegével lehet bizonyítani.²⁴

Számos példa igazolja azt is, hogy az ilyen edények többsége - bár elenyésző számú kivétel akad - női testet szimbolizál. Ennek egyrészt ugyanaz lehet az oka, mint a hasonló korú tömör agyag kisplasztikák, az idolk női jellegének, hiszen a kétfajta ábrázolás közötti jelentésbeli párhuzamot már olyan leletegyüttesek is megerősítik, mint a méhi (Gömör m.- Szlovákia) nőt formázó urnák csoportja mellé helyezett, azokkal tipológiailag teljesen megegyező agyagidolk.²⁵ Arra a kérdésre pedig, hogy az újkőkori és rézkori idolk és anthropomorf edények miért elsősorban nőábrázolások, könyvtárnyi szakirodalom próbál - változó sikerrel - magyarázatot találni, és itt nem lehet feladat a problé-

makört még csak vázlatosan is felelegetni. Ehelyett inkább arra hívnám fel a figyelmet a nőalakú edények lehetséges jelentésével kapcsolatban, hogy az ilyen tárolóedényekben - már ahol megállapítható - mindig valamilyen jelentős anyagot: áldozat maradványait, vetőmagot, gyógyító növényt, fűszert vagy festéket tároltak.²⁶ A nőalakú edény tehát sötét hasában a ház, a közösség számára fontos dolgot *tartalmazott*, ahogyan a nő is testének sötétjében tartalmazza az új életet jelentő magot, a gyermeket. A hasonlóságon alapuló megfeleltetés és azonosítás e példája talán az egyik legalapvetőbb "párhuzam", az őskori ember kultikus életében: a *tartalmazás képzete* "elementary character" az archaikus vallások kutatásának pszichologizáló ágában is.²⁷

Az emberkezes ábrázolások tehát valóban - leegyszerűsítve bár, de teljesértékű anthropomorf - pars pro toto (synekdoche) - ábrázolásoknak tekinthetők. Ez a

megállapítás két szempontól is jelentős. Egyrészt emberábrázolás jelenlétéről tanúskodik a legidősebb vonaldíszes kultúrán belül, amely egyébként egyáltalán nem bővelkedik anthropomorf tárgyokban. Másrészt - tágabb összefüggésben - elárul valamit az újkőkori ember szimbolikus gondolkodásáról is. A részből az egészet: emberkezes edényből az emberalakú edényt, másképpen az (isten?)nőt csak az a fajta látásmód tud kikövetkeztetni, amely a természetes valóság mögött más összefüggéseket is számontart. Erről a szimbolikus gondolkodásról tanúskodik az újkőkori ember rituális szokásainak eddig megismert néhány más részlete is.²⁸ Így tehát a pityerdombi, emberkéz alakú fogantyúval ellátott edény újabb kis adalék a kora neolitikus kultikus gondolkodásmód jellegéhez, és e hagyományok szívós továbbéléséhez a középső neolitikum kultusz-életében is.

Jegyzetek:

¹ A radiokarbon-alapú abszolút kormeghatározás adatai szerint a település élete a Kr. e. 5480-5390 körüli időszakba keltezhető - P. Stadler meghatározásai, Wien, Naturhistorisches Museum

² A dunántúli koraneolitikum kutatása, a Starčevo-Kultúra magyarországi jelenlétének meghatározása elsősorban Kalicz Nándornak köszönhető - Kalicz 1990, Kalicz 1993, Kalicz 1995

³ Kalicz 1993, 21. kép 7, 1994, 5. kép 7; Kalicz-Kalicz-Schreiber 1992, 67, 3. kép 1, Kalicz 1995, 15. kép 1

⁴ Kalicz-Makkay 1976, 6. kép 2

⁵ Niřu 1973-74, 2/1 és 2/4. kép

⁶ Lazar 1974-75, p. 16, 6. kép a-b, Tringham 1971, 19. kép 1

⁷ Neszmély: Kalicz 1988, p. 215, 93. kép 1-3

⁸ Tésa-Majori-dűlő és Nógrádverőce-Vágóhíd: MRT 9, 20/1. és 30/1. lelőhelyek, 4. tábla 1, 2

⁹ Tichý 1958, 49. kép 1:8-9

¹⁰ Kaufmann 1961, 6-2, p. 55-57, Pavlů 1966, p. 703, 220. kép 710

¹¹ Tompa 1937 (1934-35), 8. kép 3

¹² Kalicz 1970, p. 31, 22. kép; Kalicz-Makkay 1977, 27. kép 1-3

¹³ Neugebauer-Maresch 1995, 17. kép 7, 8

¹⁴ ilyen edények bőséggel találhatók a szakirodalomban,

többek között Csallány 1966, 1. kép a-b és 2. kép a-b; Kalicz-Makkay 1977, 189. kép; Hegedűs 1982-83, 2.t.

¹⁵ Kalicz-Makkay 1977, 156. kép 6 és 189. kép 10

¹⁶ Lichardus-Šiška 1970, 1. kép, Pavúk 1981, 24. kép

¹⁷ Kalicz-Kalicz-Schreiber 1983-84, 3. kép10, Kalicz 1985, 74. kép 1

¹⁸ Makkay 1974, 132.-142. l.j.

¹⁹ a hivatkozásokat ld. Makkay fent idézett munkájában

²⁰ "Jungsteinzeit in Bulgarien". Kat. Nr. 67

²¹ Detev 1950, Pl. II/1, Gimbutas 1976, Pl. 26, Garašanin-Spasovska 1976, p. 90, 7. kép, Karmanski 1979, Pl. 67/1 és a mellette látható rekonstrukció

²² Makkay 1974, p. 150

²³ Az egyik legkorábbi ilyen magyarországi ábrázolás a Körös-kultúrából való: Kutzián 1944, 17. t.4a-b; a Lengyeli-kultúrából két példa: Kalicz 1985, 76. kép 9, 12

²⁴ bővebben és irodalom: Bánffy 1990-91, 204

²⁵ Kovács 1985

²⁶ ilyen pl. a Körös-kultúrába tartozó gorzsai "Vénusz", amely égett gyermekkoponya-töredékeket tartalmazott: Gazdapusztai 1957, p. 6

²⁷ az egyik legbővebb ismertetése ennek az irányzatnak: Neumann 1956

²⁸ Bánffy 1990-91 és Bánffy 1997, további új irodalommal

Irodalom:

Bánffy 1990-91: Bánffy, E.: Cult and archaeological context in Central and South East Europe in the Neolithic and Chalcolithic. *Antaeus* 19-20, 183-250

Bánffy 1997: Bánffy, E.: Cult objects of the Lengyel culture. *Connections and Interpretation*. Budapest

Csallány 1966: Csallány, D.: Die Lehren der Ausgrabungen von Szentes-Ilonapart. *Acta Ant. et Arch.* 10, 49-56

Detev 1950: Detev, P.: Selišnata mogila Banjata pri Kapitan Dimitrijevo (Le tell Banjata près de Kapitan Dimitrijevo. *Godišnik, Plovdiv* 2, 1-23

Garašanin-Spasovska 1976: Garašanin, M. - Spasovska, G.: Neue Grabung in Zelenikovo bei Skopje. *Macedoniae ActaArch.* 2, 85-118

Gazdapusztai 1957: Gazdapusztai, Gy.: A Körös-kultúra lakótelepe Hódmezővásárhely-Gorzván. *ArchÉrt* 84, 3-13

Gimbutas 1976: Gimbutas, M.: *Neolithic Macedonia*. Los Angeles

Hegedűs 1982-83: Hegedűs, K.: The settlement of the neolithic Szakálhát group at Csanytelek-Újhalastó. *SzMFME* 1982-83/1, 7-54

"Jungsteinzeit in Bulgarien": Bauern und Handwerker. Braunschweigisches Landesmuseum, Wunstorf-Sofia 1981; Sofia 1992

Kalicz 1970: Kalicz, N.: *Agyagistenek*. Budapest

Kalicz 1985: Kalicz, N.: Kőkori falu Aszódon (Neolithisches Dorf in Aszód). Aszód

Kalicz 1988: Kalicz, N.: A termelő gazdálkodás kezdetei a Dunántúlon - Neolitikum (Akadémiai doktori disszertáció, kézirat). Budapest 1988

Kalicz 1990: Kalicz, N.: *Frühneolithische Siedlungsfunde aus Südwestungarn*. IPH, Budapest

Kalicz 1993: Kalicz, N.: The early phases of the neolithic in Western Hungary (Transdanubia). *Poročilo...v Sloveniji* 21, 85-135

Kalicz 1994: Kalicz, N.: A Dunántúli (Közép-európai) vonaldíszes kerámia legidősebb leletei és a korai Vinča-kultúra. In: *A kőkortól a középkorig*. (Festschrift O. Trogmayr) Szeged, 67-84

Kalicz 1995: Kalicz, N.: Die Älteste transdanubische (mitteleuropäische) Linienbandkeramik. Aspekte zur Ursprung, Chronologie und Beziehungen. *ActaArchHung* 47, pp. 23-59

Kalicz-Makkay 1976: Kalicz, N. - Makkay, J.: Frühneolithische Siedlung in Méhtelek-Nádas. *MittAI* 6, 13-24

Kalicz-Makkay 1977: Kalicz, N. - Makkay, J.: Die Linienbandkeramik in der Großen Ungarischen Tiefebene.

StudArch VII

Kalicz-Kalicz-Schreiber 1983-84: Kalicz, N. - Kalicz-Schreiber, R.: Aszód. Siedlungswesen und Wirtschaft einer Siedlung aus der Frühphase der Lengyel-Kultur in Nordost-Ungarn. *Mitt. d. ÖA. f. Ur- und Frühgesch.* 23-24, 309-325

Kalicz-Kalicz-Schreiber 1992: Kalicz, N. - Kalicz-Schreiber, R.: Die erste neolithische Fundstelle in Budapest. In: *Hommage a Nikola Tasić*. *Balkanica* 23, 47-76

Karmanski 1979: Karmanski, J.: *Donja Branjevina*. Odžaci

Kaufmann 1961: Kaufmann, D.: Figürliches aus der Bandkeramik des Altenburger Landes. *Ausgrabungen und Funde*

Kovács 1985: Kovács, I.: Archéologické výskumy v okrese Rimavska Sobota. Régészeti ásatások a Rimaszombati járásban (1978-1984). Gömöri Múzeum, Rimaszombat

Kutzián 1944: Kutzián, I.: *A Körös-kultúra* (The Körös culture). *DissPann II/23*, Budapest

Lazar 1974-75: Lazar, M. d.: *Plastica culturii Vinča-Turdaş, din colectiile Muzeului Judetean Hunedoara-Deva*. *Sargeția* 11-12, 11-18

Lenneis 1995: Lenneis, E.: *Altneolithikum: Die Bandkeramik*. In: *Jungsteinzeit im Osten Österreichs*. St. Pölten-Wien, 11-56

Lichardus-Šiška 1970: Lichardus, J. - Šiška, St.: Záhranný výskum pohrebiska a sídliska Lengyelskej kultúry vo Svodíne roku 1965. *SlovArch* 18/2, 311-352

Makkay 1974: Makkay, J.: Das frühe Neolithikum auf der Oztaki Magula und die Körös-Starčevo-Kultur (Discussio). *ActaArchHung* 26, 131-154

MRT 9, 1993: Magyarország régészeti topográfiája 9. Ed.: Torma I. Budapest

Neumann 1956: Neumann, E.: *Die große Mutter*. Zürich

Nițu 1973-74: Nițu, A.: Un vas antropomorf de tip Stoicani-Aldeni. *Carpica*, 7-15

Pavlů 1966: Pavlů, I.: Early "myths" relating to the neolithic society. *Arch. Rhozledy* 18, 700-720

Pavúk 1981: Pavúk, J.: *Umenie a život doby kamennej* (Ars Slovaca Antiqua) Bratislava

Tichý 1958: Tichý, R.: Anthropomorfe Gefäße aus Mohelnice n. Mor., und andere Bemerkungen zur Volutenkeramik. *PamArch* 49, 1-14

Tompa 1937 (1934-35): Tompa, F.: 25 Jahre Urgeschichteforschung in Ungarn, 1912-1936. *BRGK* 24-25, 27-127

Tringham 1971: Tringham, R.: *Hunters, fishers and farmers of Eastern Europe 6000-3500 BC*. London

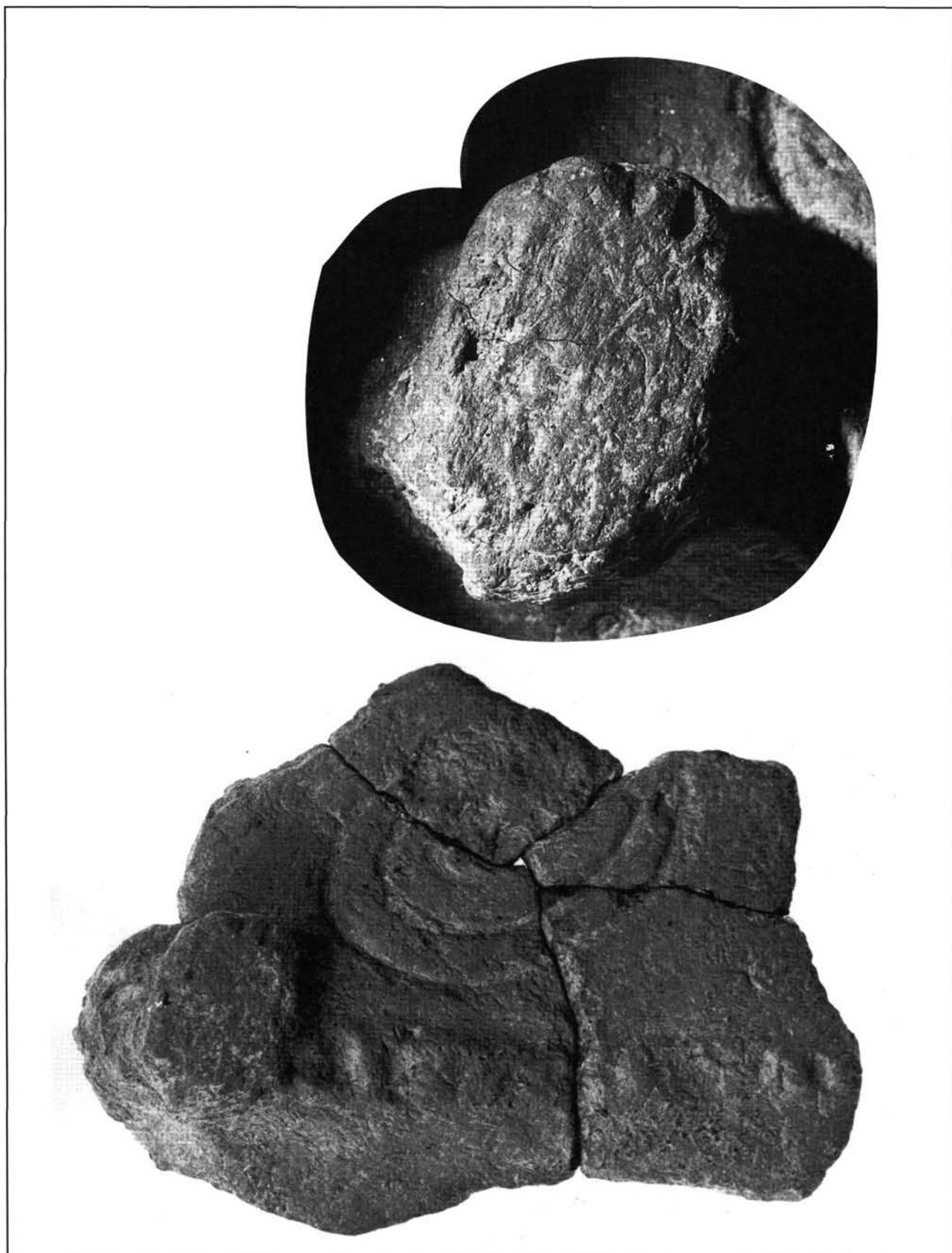
„Ein Gefäß mit Menschenhand-Darstellung aus der Entstehungsphase der Linienbandkeramik“

Der Fundort Szentgyörgyvölgy-Pityerdomb, wo der hier vorgelegte Fund zur Tageslicht kam, liegt in West-Transdanubien, bei der slowenischen Grenze, auf einem länglichen Hügel. Die kleine horizontale Siedlung besteht aus zwei Wohnhäusern mit einigen Werkstatt- und Abfallgruben, bzw. Feuerstellen, und kann zur Entstehungsphase der Kultur der Transdanubischen Linienbandkeramik datiert werden. Die längliche Grube Nr. 11 enthielt eine Reihe von Sonderfunden, wie eine intakte Tierstatuette, ein Gefäß mit schwarzen Farbstoff-Spuren, große Schleifsteine und tönerner Platten, sowie ein Bruchstück eines Gefäßes mit Volutenmuster und mit einem menschenhandförmigen Griff.

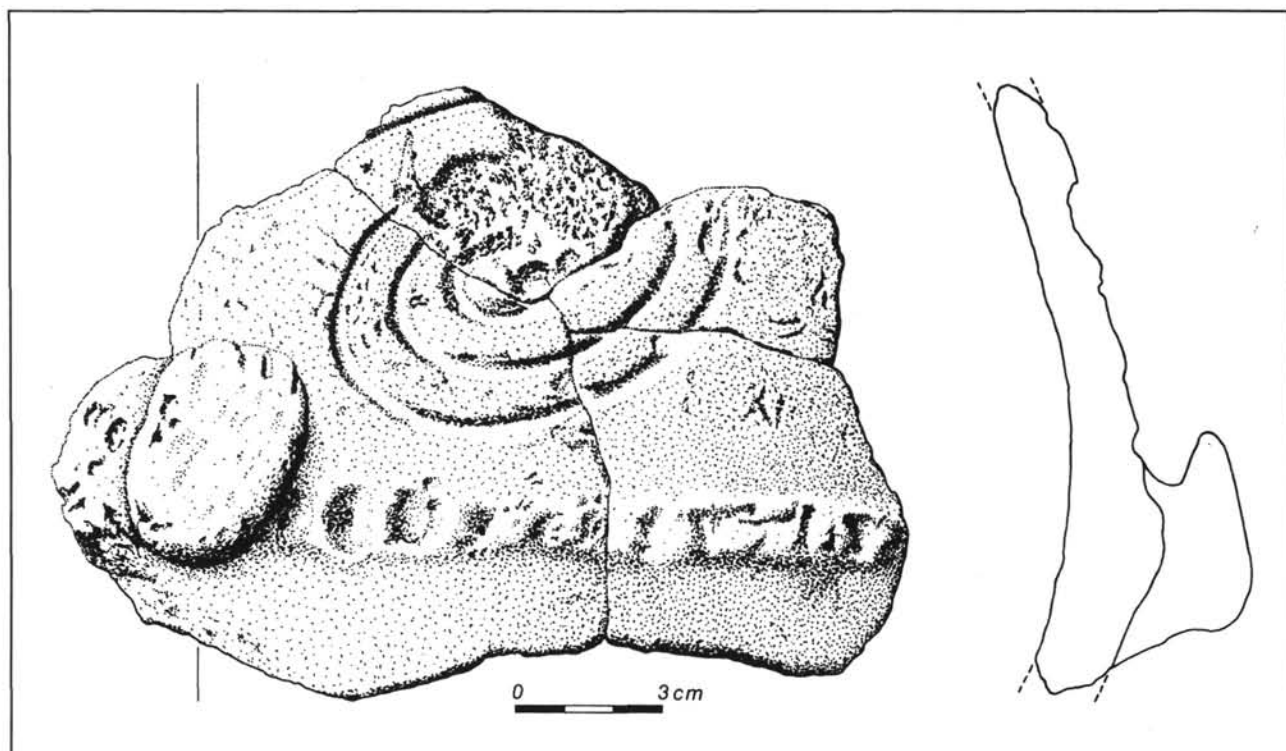
Anthropomorphe Gefäße bilden im frühen Neolithikum von Südosteuropa eine ziemlich häufige und wichtige Gruppe der Keramik, bzw. der figuralen Kunst. Da der Fundort höchstwahrscheinlich nicht nur

mit den ältesten bandkeramischen Siedlungen, sondern auch mit der spätesten Fundstellen der Starčevo-Kultur in der Umgebung im Zusammenhang gebracht werden kann, werden die möglichen Parallel-Funden auch aus diesem größeren Bereich, sowohl aus der Körös-Starčevo-Criş-Karanovo I.-II.Kultur, als auch aus der ältesten Phase der Alföld- und mitteleuropäischen Bandkeramik erwähnt.

Die Autorin sieht einen klaren Unterschied zwischen Gefäßen mit eingeritzten, bemalten oder plastischen figürlichen Darstellungen und zwischen Gefäßen, die eigentlich die Funktion eines Menschenkörpers haben. Die ersten können als Symbole - pars pro toto - auf einer Gefäßwand erscheinen, wobei die letzteren mit den Menschen - meistens Frauen - identifiziert werden können, und möglicherweise mit der Bedeutung ihres Inhaltes im Zusammenhang stehen.

1. kép

2. kép